

Post-Sovyet Dönemde Güney Kafkasya’da Güvenlik: Başlıca Gelişmeler ve Çatışma Ortamının Dönüşümü

Muhammet Faruk Çakır*
Oğuzhan Ataman*

Öz: Güney Kafkasya, post-Sovyet dönemde, donmuş çatışmalar ile anılan bir bölge haline gelmiştir. 2008 yılında yaşanan Rus-Gürcü savaşından sonra Rusya, bölgede üstünlüğünü kurmuştur. Bu gelişme ile birlikte, bölgede çatışmasızlık ortamından uzlaşma ortamına geçiş, diğer bir deyişle Rusya liderliğinde bir düzen kurulması ihtimali belirlemiştir. Fakat bu çalışmada gösterildiği gibi, Rusya bölgesel çatışmaların çözümünü de içerecek bir düzen kurmayı tercih etmemiştir veya ettiyse bile başaramamıştır. Bölgede Rus üstünlüğünün devam ettiği 2013 yılında Çin, Kuşak ve Yol İnisiyatifi’ni (KYİ) önermiştir. Bu projenin Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru adı verilen kolunun Güney Kafkasya’dan geçmesi planlanmıştır. Projeye hükümetlerin ilgisinin devamı ve Avrasya’da Çin-Rus ortaklığının devamı hallerinde KYİ’nin başarılı olması beklenebilir. KYİ, başarılı olması durumunda, bu makalede belirtilen nedenlerle Güney Kafkasya bölgesinde barış ortamının inşasına ciddi düzeyde katkıda bulunabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Donmuş Çatışmalar, Bölgesel Güvenlik, Kuşak ve Yol İnisiyatifi, Rusya, Çin

* Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, mfcakir111@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0002-0787-0047.

** Uzman, T.C. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, oguzhanataman92@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8301-2124.

Security in the South Caucasus in the Post-Soviet Era: Major Developments and the Transformation of the Violence-prone Security Environment

**Muhammet Faruk akır
Oğuzhan Ataman**

Abstract: The South Caucasus has known as the region of frozen conflicts in the post-Soviet era. The Russian-Georgian war of 2008 resulted in the establishment of Russia hegemony in the region. With this development, it became likely that conflict pattern in the region could be transformed from “conflict prone” pattern to “conciliation” pattern under Russian leadership, in other words a regional order could be established by Russia. But, as is shown in this study, Russia did not prefer to establish, or failed to establish, an order by which regional conflicts could be resolved. China proposed the Belt and Road Initiative (BRI) in 2013 at a time when Russia was still the hegemon power in the region. One branch of the BRI, called Central Asia-West Asia Economic Corridor, is planned to pass through the South Caucasus. It can be expected that the BRI will be successful in the case of the continuation of the governments’ interest in the project and the continuation of the Sino-Russian partnership in Eurasia. In case of its success, the BRI can contribute significantly to building peace in the South Caucasus for the reasons stated in this article.

Keywords: South Caucasia, Frozen Conflicts, Regional Security, the Belt and Road Initiative, Russia, China

Giriş

Güney Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması sürecinde kurulan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletlerinin yer aldığı coğrafi alandır. Nispi olarak bölgenin yüzölçümü küçük (186 bin kilometre kare) ve nüfusu azdır (17 milyon). Fakat bölgeye; doğu-batı istikametinde Orta Asya'yı Anadolu üzerinden Avrupa'ya, kuzey-güney istikametinde Rusya'yı Basra Körfezine bağlaması dolayısıyla geçmişte jeopolitik önem atfedilmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti ve İran, 19. yüzyılda bölge üzerinde hâkimiyet için mücadele etmiştir. Günümüzde bölgeye, geçiş koridoru olmasının yanı sıra, Hazar bölgesinin dünyada petrol/doğal gaz üretilen başlıca alanlarından birisi olması dolayısıyla jeopolitik/jeo-ekonomik önem verilmektedir.

Güney Kafkasya, post-Sovyet dönemde istikrarsızlık ve çatışmalarla anılan bir bölge olarak ün kazanmıştır. Bölgede devlet içi ve devletler arası çatışmalar büyük ölçüde rakip milliyetçilik anlayışları ve bu anlayışlara eşlik eden ulus/devlet inşası süreçleri ile bağlantılı olarak gelişmiştir. Bu çatışmalara bölge dışı aktörler de çeşitli düzeylerde ilgi göstermiştir. Bölgedeki mevcut çatışmaların Sovyetler Birliği'nin dağılması döneminde başladıkları, bir süre sonra çatışma durumuna son verildiği fakat kalıcı çözümler bulunamadığı görülmektedir. Bu nedenle onlar, “donmuş çatışmalar” diye adlandırılmıştır. Fakat Gürcistan-Rusya savaşı (2008) ve Karabağ çatışmaları (Nisan 2016), bölgenin kolaylıkla tekrar sıcak çatışma alanı haline gelebileceğini göstermiştir.

Bu çalışmada Güney Kafkasya'da güvenlik ortamı tasvir edilirken Rodrigo Tavares (2008, s. 114) tarafından tanımlanan çatışma modellerine atıfta bulunulmaktadır. Modeller ve her bir modelin hâkim özelliği sırasıyla şunlardır: “şiddete meyilli” model (yayımla potansiyeli de taşıyan ciddi devlet içi ve devletler arası çatışmaların varlığı); “şiddetin yokluğu” modeli (devletler arası yakın savaş tehlikesinin bulunmaması, devlet içi çatışmaların var olması ancak bu çatışmaların yayılma ihtimalinin zayıf olması durumu) ve “uzlaşma” modeli (bölgesel aktörler arasındaki anlaşmazlıkları giderecek mekanizmaların var olması). Bu modellere göre değerlendirildiğinde Güney Kafkasya'da sıcak çatışmaların donmuş çatışmalara dönüşmesi, şiddete meyilli modelden çatışmaların yokluğu modeline geçişi göstermektedir. Bölgede kontrol altına alınmış şiddet ortamından uzlaşma modeli ile belirtilen ortama geçilebileceğini gündeme getiren iki büyük gelişme yaşanmıştır. Birincisi, Ağustos 2008'de beş gün süren Gürcü-Rus savaşı ile Rusya'nın bölgede üstünlük kurmasıdır. Diğeri ise Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi (the Belt and Road Initiative) adını verdiği proje kapsamında bölge devletleri ile geliştirdiği ilişkilerdir. Her iki gelişme de farklı yollarla da olsa şiddetin yokluğunu sürekli kılma ve hatta uzlaşma ortamını tesis etme ihtimalini gündeme getirmiştir. Birincisi, hegemonik gücün varlığı sayesinde; ikincisi ise ortak maddi çıkarların oluşturacağı karşılıklı bağımlılık sayesinde bir düzen kurulması¹ beklentisini or-

¹ “Düzen” ifadesi ile belli bir coğrafi alanda yer alan devletlerin belli bir tarzda davranmayı

taya çıkarmıştır. Bu çalışmada birinci gelişme, bölgede Rusya'nın düzen kurması ile sonuçlanıp sonuçlanmadığı, ikinci gelişme ise bölgede düzen inşasına katkıda bulunma ihtimali bulunup bulunmadığı açısından değerlendirilecektir. Her iki gelişmeye yönelik açıklamalar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından 2008 yılına kadar bölgede oluşan ortama atıfla yapılacağı için, ilk önce bölgedeki anlaşmazlıklar ve çatışmalar anlatılacaktır.

Güney Kafkasya'da Çatışmalar ve İstikrarsızlık

Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde ve daha sonra yaşanan başlıca çatışmalar, Azeriler ile Ermeniler arasındaki Dağlık (Yukarı) Karabağ uyuşmazlığından kaynaklanan çatışmalar, Gürcistan'daki merkezi hükümet ile özerk Abhazya ve Güney Osetya arasındaki çatışmalar ve 2008 Gürcü-Rus savaşıdır.

Dağlık Karabağ meselesi, bir asırdan daha uzun bir geçmişe sahiptir. Karabağ'ı, Sovyetler Birliği döneminde Azeriler ve Ermeniler kendi Cumhuriyetlerine katmak için mücadele etmiştir. Ankara hükümeti ile 1921 tarihinde uzlaşmaya varan Bolşevik yönetimi, Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlanmasını kabul etmiştir. Sovyet döneminde Ermeniler, Karabağ'la ilgili taleplerini her fırsatta dile getirmelerine rağmen statü değişikliği elde edememişlerdir. Ancak, Stalin döneminde bölgede uygulanan baskı ve şiddet politikaları sonucunda Azeri Türklerinden bir kısmının göç etmesi, Azerilerin pozisyonunu zayıflatmıştır. Zamanla Karabağ özerk bölgesinde çoğunluk haline gelen Ermeniler, Sovyetler Birliği dağılırken taleplerini daha kuvvetli biçimde dile getirmişlerdir. Bu süreçte nihai olarak Ermeniler statü değişikliği elde edememiştir. Fakat Kasım 1988'de başlayıp, 1990 yılında şiddetlenen ve Mayıs 1994'te sağlanan ateşkese kadar kesintilerle devam eden çatışmalar sonucunda Ermeniler, özerk Dağlık Karabağ'a ilaveten, Karabağ ile Ermenistan arasında kalan Laçın Koridorunu da işgal etmişlerdir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), 1994 yılında sorunun görüşmelerle çözümü için Minsk Grubunu oluşturmuştur. Minsk Grubu, aşamalı çözüm, toptan çözüm ve ortak devlet olmak üzere üç öneri sunmuştur. Fakat taraflar farklı önerileri tercih etmiştir. Minsk Grubu tarafları uzlaştırmayı başaramamış ve sorun çözümsüz kalmıştır (Şihaliyev ve Mustafayev, 2016, s. 136).

Gürcistan'da siyasal belirsizlik ve etnik temelli çatışmalar, ülkenin 1991 sonunda bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra başlamıştır. Abhazya ve Güney Osetya özerk bölgelerinin ayrılmak istemesi nedeniyle Gürcistan'ın ülke bütünlüğünü kaybetmesi riski ortaya çıkmıştır. Birbiri ardına gelen Gamsahurdia, Shevardnadze ve Saakashvili yönetimleri, merkezi hükümetin bu iki bölge üzerinde denetimini sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Saakashvili yönetiminin 2006 yılında Abhazya'ya ve 2008 yılında Güney Osetya'ya yaptığı operasyonlar,

kabullendiği, bu kabullenme sayesinde anlaşmazlıklarını çözme ve temel güvenlik kaygılarını giderme imkânına sahip oldukları bir ortam kastedilmektedir.

Gürcistan ile Rusya'yı karşı karşıya getirmiştir. Son operasyona Rusya, Ağustos 2008'de askeri güç kullanarak cevap vermiştir. Rusya'nın müdahalesi sonucunda Gürcistan bu iki bölge üzerinde denetimini tamamen kaybetmiştir (Sunny, 2010, s. 16). Bağımsızlığını ilan eden Abhazya ve Güney Osetya'yı Rusya ve diğer birkaç devlet tanımıştır. Geçen zaman içinde taraflar bu iki bölgenin statüsüne ilişkin herhangi bir anlaşmaya varamamıştır.

Güney Kafkasya devletlerinin 1991'de bağımsızlığını kazanmasından 2008 yazına kadar olan dönem dikkate alındığında, bölgede anlaşmazlıkların devamına neden olan çok sayıda faktörden bahsedilebilir. İlki, anlaşmazlıkların bölge devletlerinde yaşanan devlet ve ulus inşası süreçleri ile bağlantılı olmasıdır. Bağımsızlığını kazanan üç bölge devleti de içerde meşruiyeti zayıf, yönetim geleneği oluşmamış ve Sovyet sistemi ile bütünleşen ekonomik yapıdan piyasa ekonomisine geçiş yaparken ciddi sorunlarla yüzleşen devletler olarak ortaya çıkmışlardır (Khelashvili ve Macfarlane, 2010, s.106-107; Sunny, 2010, s. 16). Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bu devletlerde milliyetçi karakteri ağır basan yönetimler (Azerbaycan'da Elçibey, Ermenistan'da Ter-Petrosyan ve Gürcistan'da Gamsahurdia yönetimleri) kurulmuştur. Bu yönetimler, 20. yüzyıl başındaki bağımsızlık döneminin (1918-1921) kısa sürdüğü tecrübesinin de etkisiyle, bağımsızlığı korumak için ulusal birliğin ve devlet kurumlarının güçlendirilmesini hedef seçmişlerdir. Ancak Ermenilerin Dağlık Karabağ ve Laçın Koridoru'na sahip olmayı milli kimliklerinin bir unsuru olarak görmesi; Azerilerin ise güç kullanımı ile toprak kazanılmasına karşı meşru müdafaa yolunu seçmesi ve aynı zamanda direnişi Azeri kimliğinin bir unsuru olarak kabul etmeleri, Azeri-Ermeni anlaşmazlığının devamına neden olmuştur. Gürcistan'da ise Abhazların ve Osetlerin, Gürcistan'dan ayrılmak istemesi iç savaşa neden olmuştur. Kimlikler ile anlaşmazlıklar arasındaki bağlantı, hem anlaşmazlıklara yönelik tutumları hem de içerde yönetimlerin meşruiyetini etkilemiştir (Khelashvili ve Macfarlane, 2010, s. 122). Dolayısıyla devletler çatışmalarda üstünlük sağlamaya veya diplomatik girişimlerde pozisyonlarını korumaya büyük önem vermişlerdir.

Anlaşmazlıklara neden olan ikinci faktör, Güney Kafkasya devletlerinin anlaşmazlıklardaki pozisyonlarını dış politikaları vasıtasıyla güçlendirmek için günümüze değin yoğun bir çaba harcamasıdır. Bu konuda her bir devlet farklı yollar izlemiştir. Azerbaycan ile başlarsak, bu ülkenin dış ilişkilerinde Ebulfez Elçibey dönemi ve sonrası arasında büyük farklılıklar gözlemlenebilir. Elçibey döneminde Bakü, Türkiye ve ABD çizgisinde, Rusya'nın bölgeyi etkilemesine karşı çıkan ve İran konusunda Batı çizgisini destekleyen bir dış politika izlemiştir. Elçibey, böyle bir çizgide yürütülen dış politikanın getireceği kazanımlar sayesinde Ermenilere kaybedilen toprakların geri alınabileceğini tasavvur etmiştir. Fakat henüz ordusunu kurma konusunda ciddi eksikleri bulunan Azerbaycan için Türkiye'nin desteği ve ABD çizgisinde dış politika izlenmesi, cephede başarı için yeterli olmamıştır. Cephede durumun kötüleşmesi ve kısmi uluslararası yalnızlık, Elçibey'in Temmuz 1993'te iktidarı bırakmasına yol açmıştır (Ergun, 2012, s. 15).

Yeni Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Mayıs 1994'te çatışmaların durdurulmasını kabul etmiştir.

Aliyev döneminde Azerbaycan, Türkiye ile bağlarını koruması yanı sıra, bir taraftan ABD ve AB ile ilişkilerini geliştirmeye, diğer taraftan Rusya ile normalleşmeye dayanan bir denge politikası izlemeye başlamıştır. ABD ve AB ülkeleri ile ilişkilerin başlıca konusu Hazar bölgesinden çıkarılan petrol ve doğal gazın Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılması olmuştur. Rusya ile normalleşme daha karmaşık bir süreçtir. Normalleşmenin hem Moskova'nın Bakü'yü Rusya çıkarlarına aykırı davranmakla suçlamasını engellemeyi hem de Moskova'nın Erivan'a verdiği desteği sınırlandırmasını teşvik etmeyi hedeflediği söylenebilir. Normalleşme kapsamında Azerbaycan Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) yeniden katılmıştır (Hasanoğlu ve Cemilli, 2006, s. 41). Yine bu kapsamda Rusya'nın bölgedeki güvenlik hassasiyetlerini gözetmeye dikkat etmiştir. Söz konusu hassasiyetlerden birisi, Rusya'nın Güney Kafkasya'da Batı etkisinin artmasından duyduğu kaygıdır. Bu kaygıyı azaltmak için örneğin petrolün sadece Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ile taşınmasında ısrar etmemiş; kuzeyden Bakü-Novorossiysk Boru Hattı ile Karadeniz kıyısındaki Rus terminallerine ulaştırılması konusunda güvence vermiştir. Rusya'nın diğer bir güvenlik hassasiyeti Kuzey Kafkasya topraklarında faaliyet gösteren silahlı gruplardır. Bu konuda Azerbaycan, Rusya tarafından terörist sayılan gruplara karşı tavır almıştır. Son olarak Hazar denizinin paylaşımı sorununda Rus tezi temelinde geliştirilen anlaşmayı kabul etmiştir (Bishku, 2011, s. 5-6).

Bu dönemde Ermenistan'ın dış politikası, Karabağ'da 1994 tarihli ateşkes anlaşması ile oluşan statükoyu korumayı hedeflemiştir (Bishku, 2010, s. 27). Ermenistan'ın bu hedefe ulaşmak için izlediği temel strateji, Rusya ile bağlarını kuvvetlendirmek olmuştur. İki ülke ilişkileri birçok alanda gelişmiştir. Ruslar, Ermenilerin başlıca silah tedarikçisidir ve ticari ortağıdır. Rusya, zor durumda kalan Ermenistan'a ekonomik yardım da yapmıştır. 2000'li yıllarda belirgin bir şekilde Ermeni şirketlerinin sahipliği Rusların eline geçmeye başlamıştır.² Etnik Ermeni nüfusun üçte birinin Rusya'da yaşaması ve Çarlık zamanından bu yana Ermenilerin yönetim kademelerinde bulunması da Ermeni-Rus ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Ermenistan'a verdiği askeri, siyasi ve ekonomik destekler karşılığında Rusya, Sovyet döneminden kalma askeri varlığını Ermenistan'da tutma/artırma ve böylece Güney Kafkasya gelişmelerini yönlendirme kabiliyetini sürdürme imkânını elde etmiştir.

Gürcistan ise bağımsızlığını kazanmasından itibaren ülkenin uluslararası tanıma-ya sahip sınırları içinde bütünlüğünü korumaya odaklanan bir güvenlik anlayışına sahip olmuştur. Bağımsızlığının ilk yıllarında ülke bütünlüğünü, Rusya'yı

² Metsamor Nükleer tesisi bunlardan birisi olup, 40 milyon dolar civarındaki borcuna karşılık mali yönetimi Rus UES şirketine bırakılmıştır. 2002 yılında ise mevcut borçlarına karşılık olarak Hrazdan hidroelektrik santrali ve ikisi savunma sektöründe faaliyet gösteren tesisler olmak üzere toplam yedi sanayi tesisi Rusya'nın denetimine verilmiştir (Kelkitli, 2008, s. 86-90).

karşısına almadan korumayı denemiştir. Bu kapsamda BDT'ye ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) üye olmuş; ülkede Rus üslerinin ve çatışma bölgelerinde Rus barış gücünün varlığını kabul etmiştir. 1990'lı yılların ortalarında ise Batı ile ilişkilerini geliştirmeyi ve ayrılıkçı unsurları desteklediğini düşündüğü Rusya'nın etkisini sınırlamayı tercih etmeye başlamıştır (Chitadze, 2014, s. 29-30). Ancak tercihin hayata geçirilmesi bakımından Shevardnadze (1992-2004) ve Saakashvili (2004-2013) dönemleri arasında ciddi farklar mevcuttur. Shevardnadze, ülkesinin Batı ile kurduğu askeri, siyasi ve ticari bağları, Rusya'yı kaygılandırmadan geliştirmeye dikkat etmiştir (Suny, 2010, s. 12). ABD'deki neo-muhafazakârlar ile yakın bağları bulunan ve ABD'den mali ve askeri yardım almayı başaran Saakashvili ise benzeri bir özeni göstermemiştir. 2008 savaşı öncesinde NATO ve AB'ye katılma girişiminde bulunmuş ve Abhazya ve Osetya sorunlarını da askeri güç kullanarak çözmek istemiştir (Khelashvili ve Macfarlane, 2010, s. 115). 2008 savaşında Rusya'nın istediğini elde ettiği dikkate alındığında, Saakashvili'nin Batı ile bağları geliştirmeye dayanan güvenlik politikasının bekleneni vermediği aşikârdır. Yine de son yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere 2008 Savaşı sonrası Gürcistan, ekonomik göstergelerini savaş öncesine göre iyileştirmiş ve yoksullukla mücadelede başarılar elde etmiştir (Hamilton, 2018, s. 9-18)

Güney Kafkasya'da anlaşmazlıkların devamına yol açan üçüncü temel faktör, ABD ve AB'nin bölgeye yönelik politikalarıdır. ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden birkaç yıl, "Önce Rusya" diye adlandırılan bir politika izlemiştir. Bu politikanın başlıca amaçları, Rusya'nın kapitalist ekonomik düzene ve liberal demokrasiye geçişini teşvik etmek ve tekrar Batıya düşman olmasını engellemek olmuştur. Stratejik bakımdan bu politika, Rusya'nın gücünü yeniden göstermesini engelleme politikası olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu politika Güney Kafkasya bakımından, Rusya'da güvenlik endişelerine neden olacak bir tarzda bölgeye dâhil olmamak şeklinde tezahür etmiştir. Hatta bu politika kapsamında bölgesel krizleri idare etme işi Rusya'ya bırakılmıştır (Khelashvili ve Macfarlane, 2010, s. 112). 1990'ların ortalarından itibaren ise Amerika'nın bölge politikasında Rusya ile rekabet unsuru öne çıkmaya başlamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın ismine atfen "Albright doktrini" adı verilen bu politikanın özünü, petrol ve doğalgazın çıkarılması ve pazarlara taşınması alanlarında Rusya'nın rolünün sınırlandırılması oluşturmuştur (Hasanov, 2016, s. 190-191). 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ise ABD, Güney Kafkasya'da güvenliği Orta Asya'daki El Kaide veya ona yakın çizgideki terör grupları ile mücadele bakımından değerlendirmiştir. Bu yaklaşımların net sonucu, ABD'nin bölgedeki donmuş sorunların çözümüne ciddi katkıda bulunmaktan uzak kalması olmuştur (Khelashvili ve Macfarlane, 2010, s. 110-111). AB ise Güney Kafkasya devletlerinde piyasa ekonomisine ve liberal demokrasiye geçişle yakından ilgilenmiş, bunu teşvik edici araçlar geliştirmeye çalışmıştır. Bu araçlar, uzun vadede bölge ülkelerinde dönüşümü teşvik edici niteliktedir. Ancak, AB'nin yaklaşımı da kısa vadede bölge güvenlik ortamının iyileşmesine katkıda bulunmamıştır. Ayrıca

ABD'de ve AB ülkelerinde Ermeni diasporasının siyasi etkisi, onların Dağlık Karabağ sorusunda arabuluculuk kabiliyetini sınırlandırmıştır.

Özetle, 1991-2008 dönemi, Güney Kafkasya'da anlaşmazlıkların dondurulduğu, anlaşmazlıkların bölge devletleri arasındaki ilişkileri ve bölge devletlerinin diğer aktörlerle ilişkilerini şekillendirdiği, kabaca bir tarafta Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye (statükoya karşı çıkanlar), diğer tarafta Ermenistan-Rusya-İran (statüko taraftarları) eksenlerinin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bölge devletleri, bölge dış aktörlerle kurdukları bağlar sayesinde pozisyonlarını korumuşlardır. Rusya'nın bölgede üstünlüğünü açıkça tesis etmesi işte böyle bir ortamda gerçekleşmiş ve belirginleşmiştir.

Rusya'nın Güney Kafkasya'da Üstünlük Kurması ve Bölgenin Güvenliği

Kafkasya bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kuzey Kafkasya'yı sınırları içinde barındıran Rusya, ekonomik, askeri ve beşeri imkânlarıyla en güçlü bölge devletidir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olması dolayısıyla da dünya çapında etkiye sahiptir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya, 2000 yılında Vladimir Putin'in devlet başkanı oluşuna kadar sancılı bir siyasi ve ekonomik dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu dönemde Rusya, genellikle Batı ile uyumlu (Atlantikçi) bir dış politika çizgisi izlemiş olup, dünya siyasetinde nispi etkisi zayıflamıştır. Buna rağmen Rusya, Güney Kafkasya'daki gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte kurulan diğer devletlerle ilişkilerini tanımlayan Yakın Çevre politikası çerçevesinde Güney Kafkasya devletleri ile geliştirdiği kurumsal ve ikili ilişkilerle etkisini sürdürmeye çalışmıştır.

Putin öncesi dönemde Rusya'nın Güney Kafkasya ile kurumsal düzeydeki bağları Sovyetler Birliği dağılırken 11 eski Sovyet Cumhuriyeti tarafından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu ve 1992 yılında BDT üyelerinden bir kısmı tarafından kurulan KGAÖ ile sağlanmıştır. Kurumsal bağlar, Ermenistan ile ikili ilişkiler, Gürcistan'daki çatışmalara karışma, Minsk Grubu eş başkanlığı ve Azerbaycan ile 1994 ateşkesi sonrasında kurulan ikili ilişkiler ile desteklenmiştir. Kurumsal ve ikili ilişkiler, bölgede Rus etkisinin devamını sağlamıştır. Ermenistan ile askeri ilişkileri, Gürcistan'daki çatışmalara karışması ve Azerbaycan'ın Rusya faktörünü hesaba katmak zorunda hissetmesi, devam eden Rus etkisinin somut örnekleri olarak değerlendirilebilir. 1990'larda ABD'nin Rusya'yı kazanma çabaları ve AB'nin bölge ile ticari ilişkilere öncelik vermesi de yukarıda sayılan alanlarda Rusya etkisini kolaylaştırmıştır (Shahhuseynli, 2012, s. 108).

Rusya, Putin döneminde Atlantikçilik anlayışını terk etmiştir. Bu tercihin altında yatan siyasi tespitler, Rusya'nın, Batı tarafından savunulan liberal dünya perspektifini paylaşmadığı ve ABD'nin tek belirleyici olduğu bir dünya yerine çok kutuplu dünya sisteminin Rusya'nın çıkarlarına daha uygun olduğu tespitleridir. Ayrıca Rusya'nın post-Sovyet coğrafya ile ilişkilerinde, güçlü olmayı sa-

hada etkili olmakla denk görme anlayışı da belirleyici olmuştur. Özetle Rusya, 2000'li yıllarda post-Sovyet coğrafyada ağırlığını hissettirmeye daha fazla önem vermiştir (Macfarlane, 2010, s. 108-110; Gvelesiani ve Mölder, 2018, s. 140-143; Shahhuseynli, 2012, s. 108-109).

Putin döneminde de Rusya'nın post-Sovyet coğrafyada etkisi bölgesel örgütlenmeler ve ikili ilişkiler vasıtasıyla inşa edilmiştir. Kurumsal düzeyde post-Sovyet dönemin ilk örgütleri olan ve Rus siyasi-askeri etkisinin araçları olarak değerlendirilen BDT ve KGAÖ, faaliyetlerini sürdürmüştür. Bunlara ilaveten ekonomik/siyasi alanda Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) kurulmuş, güvenlik alanında ise Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) geliştirilmiştir. AEB 2015 yılında faaliyete geçmiştir ve Avrupa Birliği tarafından kurulan yapının bir benzerini Rusya liderliğinde Avrasya'da gerçekleştirme girişimi olarak algılanmıştır. Diğer bir deyişle AEB, post-Sovyet coğrafyanın Karadeniz havzası ve Kafkaslarda yer alan ülkelere Avrupa ile entegrasyona alternatif olarak Avrasya ile entegrasyon seçeneğini sunmuştur (Markedonov, 2017, s. 4). Rusya ve Çin'in (iki büyük Avrasya gücünün) baş aktörler olarak yer aldığı ŞİÖ ise güvenlik alanında Avrasya coğrafyasında bir tür Batının etkisini sınırlama işlevini üstlenen bir yapıya dönüşmüştür. Ayrıca Rusya, örgütler çerçevesinde kurduğu bağları, üye ülkeler ile askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda geliştirdiği ikili ilişkiler ile de kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

Genel niteliklerini yukarıda anlattığımız Rus yaklaşımı, Güney Kafkasya bölgesinde Rusya ile Batı arasındaki rekabetin belirginleşmesine yol açmıştır. Rusya, bölge devletleri ile ilişkilerini bu rekabet üzerinden okumuş, onların Batılı devletlerle ve kurumlarla (NATO ve AB) geliştireceği ilişkilerden kaygı duymuştur. Özellikle bölge devletlerinin NATO'ya katılması, Rusya'nın hayati çıkarlarına yönelik tehdit olarak değerlendirilmiştir (Markedonov, 2017, s. 4; Khelashvili ve Macfarlane, 2010, s. 115-116; Suny, 2010, s. 24). Aslında bölge devletleri, Gürcistan'daki Gül Devrimine (2004) kadar, Batı ile ilişkileri üzerinden Rusya'yı bölgede geriletme mantığı ile davranmamıştır. Örneğin, Hazar bölgesi enerjisinin dünya pazarlarına nakledilmesi konusunda Azerbaycan'ın Batı ile anlaşması, bu tarz bir karşı duruş sayılabilir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, Azerbaycan bu konuda Rusya ile Batı arasında dengeyi gözetken bir yol izlemiştir. Gül Devrimi ile iktidara gelen Saakashvili yönetimi ise Rusya'nın endişelerini harekete geçiren tercihler yapmıştır. NATO'ya üye olmak ve AB ile ilişkilerini geliştirmek için somut adımlar atmış; bu adımlardan kaynaklanan kendine güvenle, 2006-2008 yılları arasında Abhazya ve Güney Osetya özerk bölgelerinde denetimi sağlama girişiminde bulunmuştur. Sonuncu girişime Rusya Ağustos 2008'deki askeri müdahale ile karşılık vermiştir.

Post-Sovyet coğrafyada Batı etkisini sınırlandırma arayışına giren Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi, bölge açısından bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu müdahale ile Rusya, bölge devletlerine, dış dünya ile ilişkilerinde ve bölgedeki girişimlerinde Rusya'nın kırmızı çizgilerini ihlal ederlerse güç kullanmaktan çekinmeyeceğini açıkça göstermiştir (Shahhuseynli, 2012, s. 115, 127). Bölge devletleri de

müdahale sonrasında Rus hassasiyetlerini dikkate aldıklarını gösteren tercihlerde bulunmaya yönelmişlerdir. Böylece Rusya için, bölgede kendisinin belirleyici pozisyonda olduğu bir düzen inşa etmek (diğer bir deyişle çatışmanın yokluğu ve hatta uzlaşma ortamına geçişi sağlamak) imkânı ortaya çıkmıştır.

Güney Kafkasya'da düzen tesis ettiğini söyleyebilmek için, Rusya'nın şu iki konuda başarılı olduğunu tespit etmek gerekmektedir: kısmen de olsa rızaya dayalı liderlik sağlamak (mümkünse bunu kurumsal bir çerçeve içinde gerçekleştirmek) ve bölgedeki anlaşmazlıkların çözümüne katkı sunmak. Rusya'nın bu iki konuda beklentileri karşılamaya ilgi gösterdiği şeklinde yorumlanabilecek bazı gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, Rusya bölgede tekrar askeri güç kullanmamıştır; Abhazya ve Güney Osetya'yı ilhak etmemiştir; Ermenistan'la yakın ilişkilerine rağmen Ermenilerin Dağlık Karabağ'da bağımsızlık ilanını tanımamıştır; Azerbaycan ile yapıcı ilişkiler geliştirmeye çalışmış ve Gürcistan ile normalleşmeye ilgi göstermiştir (Markedonov, 2017, s. 5). Ayrıca Rusya kendisini bölgede etkili bir barış yapıcısı olarak nitelendirmiştir (Khelashvili ve Macfarlane, 2010, s. 121). Ancak aşağıda sıralanan nedenlerle bölgede Rusya liderliğinde inşa edilen belirgin bir düzenin ortaya çıkmadığı, Rusya'nın bir düzen kurucu haline gelmediği veya gelmeyi istemediği değerlendirilebilir.

Dönüşümün gerçekleşmediğini gösteren olgu veya gelişmelerden birincisi, bölge devletlerinin Rusya'nın üstünlüğünü Rusya'nın artan gücü nedeniyle (kendi rızaları ile değil) kabul etmiş olmalarıdır. Rus askeri müdahalesine maruz kalan Gürcistan bakımından, güç karşısında mutedil davranma durumu oldukça belirgindir. Çünkü ülke, Rus askeri müdahalesine maruz kalmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan ise güçlenen Rusya'nın müdahale sonrası dönemde bölge işlerine daha fazla karışacağını ve NATO ile yakınlaşmayı önlemekte kararlı davranacağını hesaplamışlardır (Suny, 2010: 18, 24-25; Shahhuseynli, 2012, s. 115-117). Azerbaycan ve Gürcistan'ın Rusya'yı daha ciddiye almasını sağlayan bir başka faktör de Gürcü-Rus Savaşından sonra bölgedeki Rus askeri varlığının çok belirgin bir biçimde artmasıdır. Rusya, Abhazya, Güney Osetya ve Ermenistan'daki üslerini geliştirmiş; bölgede sahip olduğu silah miktarını, türlerini ve asker sayısını artırmıştır. Böylece bölge devletlerine yönelik olarak büyük bir caydırıcılık kabiliyeti ve bölgedeki askeri varlığını gerektiğinde bölgeye yakın alanlarda da kullanma kabiliyeti elde etmiştir (Blank, 2013, s. 3-5; Asker, 2010, s. 21-25).³

İkincisi, 2008 sonrasında da bölge devletlerinin, başka (çoğunlukla Batılı) aktörlerle ilişkilerini geliştirmek yoluyla Rusya'yı dengeleme çabalarını sürdürmeleridir. Bu durum, bölge ülkelerinin, Rusya'yı bölgede güvenlik sağlayıcı bir aktör olarak görmediklerinin bir göstergesidir. Rusya'yı dengeleme çabası en belirgin olan ülke Gürcistan'dır. Bu ülke 2007'de NATO'ya üyelik talebinin reddedilmesine ve 2008 savaşında Batıdan istediği desteği alamamasına rağmen,

³ Blank'a göre (2013: 6, 8-9) Rusya, askeri gücünü Güney Kafkasya devletlerine karşı kullanmak konusunda kendisini nispeten serbest hissetmektedir. Çünkü Rusya, Güney Kafkasya devletlerinin egemenliğinin tam olmadığı anlayışına sahiptir.

NATO ve AB ile bağlarını kuvvetlendirmeye çalışmıştır.⁴ Ayrıca Abhazya ve Güney Osetya'nın ayrılmasına da rıza göstermemiştir (Blank, 2013, s. 2). Azerbaycan da Türkiye, ABD ve AB ile kurduğu bağları Rusya'yı dengeleme aracı olarak görme eğilimini devam ettirmiştir.⁵ Dış bağlantılarını çeşitlendirme arayışı Ermenistan'da bile gözlemlenebilmektedir. Öyle ki 2018'de Kadife Devrim diye anılan ve Nikol Paşinyan'ın iktidara gelmesi ile sonuçlanan toplumsal olaylar sırasında muhalefet, ülkenin Rusya'ya en çok ekonomik, kısmen de siyasi bağımlılığını açıkça eleştirmiştir (askeri bağımlılığa karşı çıkılmaması dikkat çekicidir). Rusya'nın Kırım'ı 2014'te ilhak etmesinin ardından Rusya'ya karşı uygulanan ambargodan Ermenistan'ın da etkilenmesi ve Ermenistan'da faaliyet gösteren Rus şirketlerinin kötü yönetimi gündeme getirilmiştir (Markedonov, 2017, s. 4). Bunlara rağmen iktidar değişimi, Rus-Ermeni ilişkilerinin kötüleşmesi ile sonuçlanmamıştır. Ancak yeni yönetim döneminde Rusya ile ilişkileri, Soğuk Savaş döneminde Fin-Sovyet ilişkilerine benzer şekilde tanımlamak (diğer bir deyişle “Doğu-Batı çatışma alanı olmamak”) ve Batı ile bağları da Rusya ile ilişkilerini bozmadan iyileştirmek yönünde bir eğilim mevcuttur (Iskandaryan, 2019, s. 2-4).

Üçüncüsü, Rusya'nın bölgedeki donmuş anlaşmazlıklarının çözümüne belirgin bir katkı sağlamamasıdır (Blank, 2013, s. 1-2). Anlaşmazlıklar devam edince, bölge devletlerinin güvenlik anlayışlarının “birbirlerinden kaynaklanan tehdit algılamalarına dayanması” hali de devam etmiştir (Cabbarlı, 2017, s. 57). Karabağ sorununda Rusya, Ermenileri azami taleplerinden vazgeçirmek için Minsk Grubu eş başkanlığını ve Ermenistan üzerindeki nüfuzunu kullanmayı tercih etmemiştir.⁶ Gürcistan'la ilgili olarak ise 2008 savaşı ile oluşan statükoyu desteklemeyi sürdürmüştür. Böylece her iki temel anlaşmazlığın çözümünde bir Rus katkısı ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla bölgedeki fiili durumdan memnun olanlar ile onu değiştirmek isteyenler arasındaki kutuplaşma, ana hatlarıyla devam etmiştir. Rusya'nın kutuplaşmayı daha da keskinleştirmekten sakındığı iddia edilmektedir. Kanıt olarak da Kırım'dan farklı olarak Abhazya ve Güney Osetya'yı ilhak etmediğini belirtilmektedir (Markedonov, 2017, s. 5). Gerçekten Rusya, bu iki bölgeyi ilhak etmemiştir. Ancak bu tercihi, Rusya'nın zaten kendi

⁴ Batı ile yakınlaşma çabaları, ihtiyatlı bir şekilde sürdürülmüştür (Kavadze, 2014, s. 26). Hatta ABD-Rus ilişkileri ile uyumlu bir Gürcü dış politikasından bahsedilebilir (Khelashvili ve Macfarlane, 2010, s. 121). Karşılaştırınız, Chitadze, 2014, s. 30 ve 32.

⁵ Ancak son zamanlarda Azerbaycan'ın Rusya'ya karşı şüpheci yaklaşımında belirgin bir değişim görülmektedir. Azerbaycan, Rusya ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirme eğilimindedir. Bu eğilim Azeri yönetici elitin Batıya güveninin zayıflaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Rusya da Ermenistan ile Azerbaycan arasında denge kurma yaklaşımı benimseyerek işbirliğini kolaylaştırıcı davranmıştır. Türk-Rus ilişkilerinin gelişimi ile de bağlantılı olan bu yeni durum sürdürülebilir olup olmadığı zamanla anlaşılacaktır (Ismailov, 2019, s. 5; Shlykov, 2018, s. 108-109).

⁶ Markedonov (2017, s. 3), Minsk Grubunun, tarafları azami pozisyonlarını yumuşatmaya zorlayacak kabiliyete sahip olmadığı görüşündedir.

denetimi altındaki alanları ilhak ederek gereksiz yere Rus-Batı ilişkilerini germekten sakınması ile de açıklamak mümkündür.

Rusya'ya, post-Sovyet coğrafyada mevcut anlaşmazlıkları kendi dar çıkarları için araçsallaştırdığı eleştirisi de yönetilmektedir. Güney Kafkasya'daki duruma bu açıdan bakıldığında Rusya'nın anlaşmazlıkları tetikleme taktiğini Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde kendi çıkarları için kullanmaya başladığı (Cabbarlı, 2017, s. 52); sonrasında da anlaşmazlıkların devamından bir takım yararlar sağladığı belirtilmektedir. Bu yararlar arasında bölge devletlerinin Batı ile entegrasyon sürecini tıkamak, anlaşmazlıkların çözümü için oluşturulan mekanizmalarda Rusya'nın yer almasını sağlamak, Rusya'nın tehditlere maruz kaldığı yönündeki algıyı iç kamuoyunda kuvvetlendirmek ve bölge devletlerinde üs ve barış gücü bulundurmaya öne çıkmaktadır (Gvelesiani ve Mölder, 2018, s. 145; Valiyev, 2018, s. 5). Anlaşmazlıklardan yarar sağlama argümanının geçerliği ölçüsünde, Rusya'yı bölgede güvenlik sağlayıcı bir aktör olarak nitelendirmek zorlaşmaktadır.

Sonuncusu, Rusya liderliğinde oluşan ve bölge devletlerinin asgari güvenlik ve diğer ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan kurumsal yapıların zayıf kalmasıdır. Post-Sovyet coğrafyada BDT ve KGAÖ gibi kurumlar başından beri mevcut olmuştur. 2015 yılında AEB'nin kurulmasıyla da kurumsallaşma görünürde daha ileri bir aşamaya ulaşmıştır. Ancak uygulamada AEB içinde entegrasyon, gümrük birliğinin ötesine geçememiştir. Entegrasyonun derinleşmesini sağlamak için Rusya'nın fedakârlık yapma isteği ve imkânının zayıf olduğu değerlendirilmektedir (Krickovic ve Bratersky, 2016, s. 182-183). Güney Kafkasya söz konusu olduğunda bölge devletlerinden sadece Ermenistan, kuruluşundan itibaren BDT, KGAÖ ve AEB'ye üye olmuştur. Azerbaycan ve Gürcistan KGAÖ'ye hiç katılmamış, AEB ise bu iki devlet için AB'ye alternatif ekonomik-siyasi entegrasyon modeli haline gelmemiştir. Ayrıca bölge devletlerinden sadece Ermenistan'ın yer aldığı bir AEB'de entegrasyonun derinleşmesi halinde, Ruslar ve Ermenilerin, Azerilerden ve Gürcülerden daha fazla ayrışması ihtimali de mevcuttur. Dolayısıyla mevcut kurumsal yapıların bölgede birleştirici olmaktan çok ayrıştırıcı rolü göze çarpmaktadır.

Kuşak ve Yol İnisiyatifi ve Güney Kafkasya'da Güvenlik⁷

Kuşak ve Yol İnisiyatifi (KYİ),⁸ Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından Eylül 2013'te ilan edilmiştir. Başlıca iki unsurdan oluşmaktadır: İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (Çin-Avrupa karayolu bağlantısı) ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu (Çin-

⁷ Bu makalenin yazımı sırasında Covid-19 küresel salgınının Çin'in dünya ile ilişkilerine ve dünyanın Kuşak ve Yol İnisiyatifi'ne bakışına ne tür etkileri olabileceği belirginleşmediği için, salgın faktörü analiz dışı tutulmuştur.

⁸ Kuşak ve Yol Projesi diye de adlandırılmaktadır.

Hint Okyanusu-Avrupa denizyolu bağlantısı). Tarihi ipek yolunda olduğu gibi her iki bağlantının birbirini desteklemesi planlanmıştır (Chan, 2018, s. 106). KYİ'ye göre ekonomik kuşak,⁹ karayolu, demiryolu, boru hatları ve fiber optik ağları etrafında oluşacaktır. Kurulan altyapı, katılan ülkeler arasında yoğun ticari bağlar kurulmasını getirmekle kalmayacak, başka sektörlerde de (kültür, siyaset ve güvenlik) işbirliğini teşvik edici olacaktır (Rolland, 2018, s. 10).

Çin tarafından kurgulandığı şekliyle KYİ, kendine özgü bir projedir. Bir kere projede koridorlar paydaş ülkelerle birlikte belirlenecektir. Böylece KYİ'nin Batının üstünlüğüne meydan okuma olarak anlaşılması engellenmek istenmiştir. İkincisi, KYİ, altyapı projelerine kredi sağlamakla sınırlı bir girişim değildir. Altyapının gelişmesinin ekonomik kalkınmaya zemin hazırlayacağını; diğer bir deyişle Çin'den Avrupa'ya uzanan coğrafyada bağlantı arttığında kalkınmanın da gerçekleşeceğini varsaymaktadır. Üçüncüsü, KYİ bir ekonomik entegrasyon girişimi değildir. Özetle Çin'in kendi sunumuyla KYİ, ekonomi odaklı bir projedir ve katılan herkesin yararına olacak bir projedir. Projenin içeriği henüz kesinleşmemiş olmasına rağmen, onlarca yıldır dış ticaret fazlası veren Çin'in projeyi desteklemek için bir trilyon dolardan fazla kaynak sağlama (Çin sermayesi) vadinin, projeyi diğer devletler için cazip kılması ümit edilmiştir (Chan, 2018, s. 110-111).

Zamanla KYİ kapsamında beş farklı koridor belirgin hale gelmiştir. Güney Kafkasya, bunlardan Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru (orta koridor) üzerindedir. Bu koridorun Çin'den başlayıp, Orta Asya, Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve Anadolu'yu takip ederek Avrupa'ya ulaşması söz konusudur. Ayrıca Hindistan'dan başlayıp, İran, Hazar Denizi (Bakü bağlantılı) üzerinden Rusya'nın Baltık kıyısına uzanan ve hattın yakın çevresi ile bağlantılardan oluşan bir ağ kurulmasını da içeren proje (Uluslararası Kuzey Güney Ulaşım Koridoru) ile KYİ arasında bağlantı kurulması da gündemdedir (Sajjanhar, 2018).

Güney Kafkasya, nüfusu az ve hammadde üretimi kısıtlı bir alan olduğu için, pazar ve hammadde kaynağı olmak bakımından Çin'e fazla fırsat sunmaz. Çin'in Hazar enerji kaynakları ve bölgenin stratejik konumu nedeniyle bölgeye ilgi gösterdiği düşünülmektedir (Rolland, 2018, s. 5-7). Güney Kafkasya devletleri ise Çin'in oluşturmak istediği ekonomik kuşağa büyük ilgi göstermiştir. İlginin başlıca nedenleri arasında Çin'in ulaşım bağlantılarını finanse etme taahhüdü, Çin ile ikili ticaret ve Çin'in yapacağı doğrudan yatırımlar ve bu yatırımların yapılması için siyasi şartlar ileri sürmemesi öne çıkmıştır. Özetle, bölge devletleri için KYİ, en azından kısa ve orta vadede ekonomik motifli bir girişimdir (Zabakhidze v.d., 2019, s. 3-5; Valiyev, 2019, s. 3-4; Rolland, 2018, s. 10).

KYİ'nin genellikle ekonomik niteliği ağır basan bir proje olarak görülmesi, onun Güney Kafkasya'da barış ve düzeni kolaylaştırıcı etkide bulunacağı beklentisini kuvvetlendirmektedir. Bölge devletleri yukarıda değinildiği gibi KYİ'ye

⁹ Bundan sonra KYİ kısaltması ile sadece İpek Yolu Ekonomik Kuşağı kastedilecektir.

katılmakta isteklidir. Bölgede etki sahibi dış aktörlerden ABD ve AB'nin, Çin ile ilgili kuşkularına rağmen, özellikle orta koridora fazla itiraz etmediği, hatta kimi bakımlardan teşvik ettiği değerlendirilmektedir (Starr, 2019, s. 84, 87). Rusya'da ise resmi çevreler, genel olarak KYİ'yi stratejik hedefleri olmayan, ekonomik motifli bir girişim olarak görmektedir (Rolland, 2019, s. 12-13). Rusya'nın bu tavrı, belirleyici öneme sahiptir. Çünkü Avrasya'da başlıca güçlerden birisidir ve Güney Kafkasya'da başat güçtür.

İlan edilmişinden günümüze KYİ'nin Kafkasya'daki içeriğinin kısmen belirginleştiği söylenebilir. Bu zaman diliminde KYİ ile Kuzey-Güney Koridoru projesi arasında henüz uyum sağlanmış değildir. Doğu-batı koridorunda da şimdiye kadar yapılan şey, daha önce kararlaştırılan projelerin (örneğin Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, BTK ve TANAP gibi) kuşak anlayışı çerçevesinde desteklenmesi olmuştur. Ticaret, doğrudan yatırım ve teknoloji transferi gibi konularında ise Çin ile bölge devletleri arasında 2000'li yıllarda neredeyse sıfırdan başlayan ilişkiler, KYİ'nin ilanından sonra kayda değer ölçüde gelişmiştir. Böylece Çin, her üç ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde ilk sıralarda yer alan ülke konumuna yükselmiştir. Buna rağmen, Çin tarafından öngörülen bölgesel kalkınma idealini (Zabakhidze v.d., 2019, s. 3) gerçekleştirme yönünde ciddi bir ilerleme olmamıştır. Fiili duruma bakıldığında, KYİ'nin bölgede güvenlik ortamına etkisi ile ilgili tespitite bulunmak için henüz erken olduğu, bu konuda ancak tahminde bulunulabileceği sonucuna ulaşılabılır.

Gelecekte KYİ'nin Güney Kafkasya'da güvenlik ortamının dönüşümüne katkısı bakımından Çin ile Rusya arasındaki ilişkilerin belirleyici faktör olacağı ileri sürülebilir. Çünkü KYİ'nin bölgeye etkisi büyük ölçüde Çin-Rus ilişkilerinin ortaklık veya rekabet çizgisinde ilerlemesine göre şekillenecektir. Mevcut durumda Rusya, Avrasya coğrafyasında Çin-Rus ortaklığını tercih ediyor görünmektedir. Bu tercih esas olarak Rusya'nın Avrasya'da ekonomik entegrasyonu derinleştirmek için kendi kaynaklarının yetersiz kalacağını anlamasından kaynaklanmaktadır. Entegrasyonun başarısı için Çin'in de sürece katılması gerekmiştir. Rusya'nın AEE ile KYİ arasında bağlantı kurulması çabası (2016 yılında Putin tarafından önerilmiştir), Avrasya düzeyinde ekonomik entegrasyonu Çin ile gerçekleştirme isteğinin en somut göstergesidir.

Çin ise Rusya'nın güvenlik alanında yapacağı katkıyı önemsemektedir. Çünkü post-Sovyet coğrafyada Rusya, güvenlik alanında Çin'e göre çok daha etkili konumdadır. Çin'in bu coğrafyada, özellikle de Orta Asya'da etkisi nispeten zayıftır ve Çin'e şüphe ile bakılması söz konusudur. Sınırlılıklarının farkında olan Çin, Avrasya'da güvenlik sektöründe Rusya'nın lider ülke konumunda görünmesine bile rıza göstermektedir. Her iki ülkenin karşılıklı pozisyonları dikkate alındığında, ikisi arasında Avrasya'da bir işbölümüne dayalı ortaklıktan bahsedilebilir. Ortaklığın ekonomik ayağında KYİ merkezi bir öneme sahiptir (Rolland, 2019, s. 15-17).

Avrasya'da Çin-Rus ortaklığının sürdürülmesi, KYİ'nin Güney Kafkasya'da hayata geçirilmesi ihtimalini yükseltecektir. Çünkü bu ortaklık, Rusya'nın projeyi onaylaması anlamına gelecek ve projenin güçlü bir meşruiyet ile hayata geçirilmesine imkan sağlayacaktır. KYİ'nin gerçekleştirilmesi ise bölgesel güvenlik ortamının Çin-Rus uyumu ekseninde dönüşmesi ihtimalini artıracaktır. Çünkü Çin-Rus uyumu, bu iki devletin bölge devletleri ile ilişkilerinde ve bölge düzeyinde birbirleri ile ilişkilerinde ortaklığın ruhuna uygun davranmaları anlamına gelecektir. Bu bağlamda ele alındığında, Çin'in ortaklık anlayışı doğrultusunda yapacağı tercihlerin, birçok bakımdan dönüşüme katkıda bulunacağı söylenebilir. Örneğin, Çin'in ortaklık ruhuna uygun olarak bölgede Rus hassasiyetlerini zedelememeye özen göstermesi, Rusya'nın çıkarlarını yansıtan bir düzene destek vermesi anlamına da gelecektir. Bölge devletlerinin Çin'in Rusya ile ortak davrandığını anlamaları durumunda, Çin ile bölge devletleri arasında gelişen ekonomik bağların, bölgesel anlaşmazlıklarda tarafları uzlaşmaya yönlendirici/siyasi ve askeri konularda uç talepleri yumuşatıcı bir etki oluşturması beklenebilir. Çin-Rus ortaklığı ile yürütülmesi durumunda KYİ'nin başarısı, hem bölge devletlerinin Rusya korkusunu giderebilir hem de bölge devletleri bakımından Avrasya ile entegrasyonu, Batı ile entegrasyona bir alternatif haline gelebilir.

Ortaklık anlayışı çerçevesinde Rusya'nın yapacağı tercihler de benzer sonuçlar ortaya çıkarabilir. Avrasya çapında düzenin ekonomik boyutunun Çin kaynakları ile inşasına razı olan Rusya, Kafkasya politikasını yeni ekonomik realiteye uyumlu hale getirebilir. Bu bağlamda Güney Kafkasya'da uyuşmazlıkların devamından yararlanma yaklaşımını terk edip, güvenlik sağlayıcı ülke olma rolünü tercih edebilir. Ekonomik bağların geliştiği yeni ortamda bölge devletlerinin de Rusya'ya dair şüphelerin zayıflaması ve Rusya liderliğindeki bölgesel düzene rıza göstermeleri söz konusu olabilir. Böyle bir durumda bölgedeki donmuş çatışmalara, taraflarca kabul edilebilecek çözümler bulunması ihtimali yükselecektir.

Yine de KYİ dolayısıyla Çin'in Rusya ve daha dar bağlamda Güney Kafkasya ile geliştireceği bağların, yukarıda anlatılan tarzda bir dönüşümün önünü açması zorunlu değildir. Çin-Rus rekabeti patlak vermesi durumunda¹⁰ KYİ'nin bu rekabette kullanılan bir araca dönüşmesi ve Güney Kafkasya'nın da rekabet alanlarından birisi haline gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda Güney Kafkasya'da güvenlik ortamı iyileşmeyecektir. Rekabet tırmanmasa bile şayet ortaklık yeterin-

¹⁰ Çin-Rus ortaklığının ömrüne dair farklı fikirler mevcuttur. Batılı uzmanların çoğunluğu, iki devletin çıkarlarının çatıştığına, dolayısıyla Çin-Rus birlikteliğinin geçici olduğuna inanmaktadır (Rolland, 2018). Starr (2019, s. 82), ortaklığın çok kısa ömürlü olacağını öngörmez fakat Çin'in Güney Kafkasya'dan geçecek doğu-batı bağlantısına büyük önem affettiğini, çünkü Çin'in Batı Avrupa'ya sadece Rusya üzerinden bağlanmasını "Rusya'ya veto kabiliyeti vermek" olarak gördüğünü, bu nedenle KYİ bağlamında Çin-Rus ortaklığının, içinde bir rekabeti de gizlediğini belirtir. Rolland'a (2018) göre ise Çin uzun vadede Avrasya'da kendi istediği düzeni kurmak istemektedir. Bu amaçla Çin-Rus ortaklığından yararlanmaktadır. Dolayısıyla Çin-Rus ortaklığını sürdürmek için elinden geleni yapmaktadır. Sonuçta Çin-Rus ortaklığının devam etmesi kuvvetle muhtemeldir.

ce iyi işlemezse ya da iki devlet gelecekte bir gün aralarının bozulacağı mantığı ile davranırsa, Çin'in bölge ile ilişkileri, sadece mevcut donmuş çatışmalar ortamını bir miktar yumuşatan bir faktör olarak kalabilir.

Çin-Rus işbirliğinin bölgesel güvenliği dönüştürecek düzeyde gelişmemesi halinde ortaya çıkabilecek diğer bir ihtimal, bölge devletlerinin mevcut uyuşmazlıklardaki konumlarını Çin'le kurdukları bağlar ile pekiştirmeleridir. Bunun engellenmesi, Çin-Rus ortaklığı kapsamında yapılan işlerin (KYİ dahil) bölge devletlerini cezbetmesine bağlıdır. Mevcut durumda bölge devletlerinin konumlarını güçlendirme saikiyle hareket ettiğini gösteren kimi işaretler vardır. İlk olarak yakın dönemde Çin, Ermenistan ve Azerbaycan'a silah satmakta veya onlarla silah ve askeri malzeme imalatında işbirliği yapmaktadır. Bu tür askeri bağlar, Çin açısından taktik düzeyde ilişkiler olabilir fakat bölge içi dengeleri etkileme potansiyelleri mevcuttur (Rolland, 2018, s. 8, 15-17; Valiyev, 2019, s. 2-3). İkincisi, bölge devletleri KYİ'nin gelişimini, kendi aralarındaki uyuşmazlıkları yansıtacak şekilde etkilemeye çalışmaktadır. Örneğin, Güney Kafkasya'da hangi projeleri KYİ'ye dâhil olacağı konusunda bölge devletleri, aralarındaki uyuşmazlıkları yansıtan önerilerde bulunmaktadır. BTK ve TANAP gibi projelerin Gürcistan'dan geçme nedeni, Azeri-Ermeni uyuşmazlığıdır. Bu projeler aynı zamanda Türk-Azeri dayanışmasını kuvvetlendirici projelerdir. Uyuşmazlığın diğer tarafı olan Ermenistan ise kuzey-güney yönünde, Gürcistan üzerinden Rusya'ya bağlanacak karayolu ve demiryolu yapımı için Çin ile işbirliği yapmak istemiştir. Özellikle demiryolunu İran'dan gelen demiryoluna bağlayıp, Kuzey-Güney Koridoru'nun bir parçası haline getirmeyi planlamıştır (Poghosyan, 2018, s. 4). Amacı, Türkiye ve Azerbaycan tarafından dışlanmışlığını Rusya ve İran vasıtasıyla aşmaktır. Ermenistan, karayolunun kendi ülkesi içindeki kısmı için Çin'den destek almayı başarmıştır. Fakat Çin, Azerbaycan'ın itirazı nedeniyle karayoluna paralel demiryolu yapımına destek vermekten vazgeçmiştir (Gambino, 2019, s. 10-11; Valiyev, 2019, s. 2). Üçüncüsü, bölge devletlerinin Çin ilişkilerine, az veya çok, Rusya'ya dengeleme mantığı ile bakmaya devam etmiş olmalarıdır. Hatta kimi çalışmalar bu konuya özellikle dikkat çekmektedir. Örneğin, Valiyev (2019, s. 1) Azerbaycan'ın KYİ'ye ilgisini, kalkınma ve "Rus etkisini dengeleme" faktörlerine bağlamaktadır. Starr (2019, s. 86-87) ise Kafkasya devletlerinin yanı sıra Orta Asya devletlerinin de YBİ'yi "Rusya'ya bağımlılığı azaltma" aracı olarak gördüğünü, ABD'nin de bu nedenle orta koridora olumlu baktığını belirtmektedir.

Sonuç

Güney Kafkasya'da, post-Sovyet dönemde yaşanan çatışmalar bir süre sonra durmuştur. Bu çatışmalardan en önemlilerine, uzlaşmaya dayalı çözüm bulunamadığı için "donmuş çatışmalar" adı verilmiştir. Çatışmaların "donmuş" biçimde de olsa varlığını sürdürmesi, şiddete meyilli ortama geri dönüş ihtimalinin ortadan

kalkmadığı anlamına gelmiştir. Bu çalışmada 2008 Gürcü-Rus savaşından sonra bölgede Rusya'nın hegemon güç haline gelmesi ve Çin'in 2013 yılında ilan ettiği KYİ, bölgede şiddet ortamının dönüşmesine etkileri bakımından değerlendirilmiştir.

Birincisi ile ilgili olarak bu çalışma göstermektedir ki Rusya, geçen zaman içinde, bölgede güvenlik sağlayıcısı aktör olma yönünde adımlar olarak sayılabilecek kimi tercihlerde bulunmuştur. Fakat bu çalışmada Rusya'nın bölgede düzen inşa etmeyi tercih etmediği veya istese de başaramadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yargımızı destekleyen kanıtlar arasında, bölge devletleri ile Rusya arasındaki ilişkilerde rıza unsurunun zayıflığı, bölge devletlerinin Rusya'yı Batı ile geliştirilen ilişkilerle dengelemek için yoğun çaba göstermesi, Rusya'nın bölgedeki çatışmaları araçsallaştırdığına dair işaretler ve Rus liderliğinde kurulacak düzeni destekleyecek uluslararası kurumların zayıflığı yer almaktadır.

İkinci gelişme olan KYİ, bölgeden geçecek olan orta koridor bakımından henüz kapsamı netlik kazanmamış bir girişimdir. Bu çalışma göstermiştir ki, girişimin bir bütün olarak başarısı, jeopolitik bir girişim olarak değil ekonomik kaygılar tarafından yönlendirilen bir girişim olarak algılanması ile yakından alakalıdır. KYİ örneğinde Çin, şu ana kadar girişime gerek bölge gerekse dünya çapında gösterilen ilgi dikkate alındığında, en azından hükümetler düzeyinde ekonomik saiklerle yürütülen proje algısı oluşturmayı başarmış görünmektedir. Orta koridorun ise Güney Kafkasya'da çatışmaların çözümüne elverişli bir ortam oluşturması ihtimali, Çin-Rus ortaklığının devamına bağlıdır. Ortaklık devam ederse, Rusya'nın Güney Kafkasya'da düzen sağlayıcı rolünü benimsemesi beklenebilir. İki ülkenin orta koridorla ilgili çıkarlarının uyumsuzluk göstermesi veya çatışması durumunda ise KYİ'nin bölgede uzlaşma ortamına geçişe katkı sağlama ihtimali oldukça düşüktür.

Kaynakça

- Asker, A. (2016). Kafkasya'daki Silahlanma Rusya-Türkiye İlişkilerinin Neresinde?. *21. Yüzyıl Dergisi*, (22), s. 21-28.
- Bishku, M. B. (2010). The South Caucasus Republics and the Muslim Middle East: Political and Economic Imperatives. *Mediterranean Quarterly*, 21(3), s. 26-46. Doi: 10.1215/10474552-2010-014.
- Bishku, M. B. (2011). The South Caucasus Republics and Russia's Growing Influence: Balancing on a Tightrop. *Journal Middle East Review of International Affairs*, 15(1), s. 1-11. <http://www.gloria-center.org/2011/08/the-south-caucasus-republics-and-russia%e2%80%99s-growing-influence-balancing-on-a-tightrope/> (E.T. 15 Mart 2020).
- Blank, S. (2013). Russian Defence Policy in The Caucasus. *Caucasus Survey*, 1(1), s. 75-89. Doi: 10.1080/23761199.2013.11417284.
- Cabbarlı, H. (2017). Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği Ve Güvenlik Sorunları: Dağlık Karabağ Örneğinde. *Karadeniz Araştırmaları*, (53), s. 51-69.

- Chan, M. H. T. (2018). The Belt and Road Initiative – the New Silk Road: a Research Agenda. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 7(2), s. 104-123. Doi:10.1080/24761028.2019.1580407.
- Chitadze, N. (2014). European Integration as One of the Main Foreign Policy and National Security Priorities of Georgia. *Journal of Social Sciences*, 3(2), s. 29-37.
- Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(1), s. 62-77.
- Ergun, A. (2012). Azerbaycan'da Sovyet Sonrası Dönemde Değişim ve Dönüşüm, M. Aydın (ed.), *Kafkasya'da Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi; III)* içinde (s. 7-42), Ankara: Nobel.
- Gambino, E. (2019). The South Caucasus and the BRI: A Situated View. *Caucasus Analytical Digest*, (111), s. 10-13. Doi: 10.3929/ethz-b-000368298.
- Gvelesiani, L. ve Mölder, H. (2018). Maintaining the Security Dilemma in the South Caucasus: Russia's Geostrategic Interests in Georgia. *Estonian Journal of Military Studies*, 7, s. 137–157.
- Hasanoğlu, M. ve Cemilli E. (2006). *Güney Kafkasya'da ABD Politikası*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hasanov, A. M. (2016). *Güney Kafkasya, Hazar-Karadeniz Havzaları Ve Azerbaycan'ın Jeopolitiği* 1. Cilt, (Azad Ağaoglu ve Fuad Şammedov Çev.). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Iskandaryan, A. (2019). Armenia–Russia Relations: the Revolution and the Map. *Caucasus Analytical Digest*, (109), s. 2-4. Doi: 10.3929/ethz-b-000334381.
- Ismayilov, M. (2019). Azerbaijan and Russia: Towards a Renewed Alliance, for a New Era. *Caucasus Analytical Digest*, (109), s. 5-10. Doi: 10.3929/ethz-b-000334381.
- Jafarova, E. (2016). *Conflict Resolution in South Caucasus: Challenges to International Efforts*. Lanham: Lexington Books.
- Kavadze, A. ve Kavadze, T. (2010). NATO Expansion to the East: Georgia's Way to NATO Membership, Perspectives and Challenges. *Journal of Social Sciences*, 3(2), s. 21-27.
- Kelkitli, F. A. (2008). Russian Foreign Policy In South Caucasus Under Putin. *Perceptions*, (13), s. 73-91.
- Khelashvili, G. ve Macfarlane, S. N. (2010). The Evolution of US Policy Towards the Southern Caucasus. *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), s. 105-124.
- Krickovic, A. ve Bratersky, M. (2016). Benevolent Hegemon, Neighborhood Bully, or Regional Security Provider? Russia's Efforts to Promote Regional Integration After the 2013–2014 Ukraine Crisis. *Eurasian Geography and Economics*, 57(2), s. 180-202.
- Markedonov, S. (2017). Russia's Evolving South Caucasus Policy: Security Concerns Amid Ethno-Political Conflicts. *DGAP Analyse*, (1), s. 3-12.
- Poghosyan, B. (2018). China's OBOR Initiative - Opportunities for the South Caucasus. *IndraStra Global*, 4(7), s. 1-5.
- Rolland, N. (2018). China's Ambitions in Eastern Europe and the South Caucasus. *Russie Nei Visions*, (112), s. 1-23.
- Rolland, N. (2019). A China–Russia Condominium Over Eurasia. *Survival*, 61(1), s. 7-22.
- Sajjanhar, A. (2018). *Opinion: North-South Corridor and BRI are not incompatible*. 11 Kasım 2018. 10 Nisan 2020 https://news.cgtn.com/news/3d3d514e3459444f30457a6333566d54/share_p.html adresinden erişilmiştir.
- Shahhuseynli, R. (2012). Russia's Strategy Toward the South Caucasus : A Mid-Term

- Assessment of the Post-2008 Russia-Georgia War. *Geography*, s. 103-136.
- Shlykov, P. (2018). Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition. *Perceptions*, 23(2), s. 93-116.
- Starr, S. F. (2019). US Perspectives on China's Belt and Road Initiative in Central Asia and the South Caucasus. *International Studies*. 56(2-3), s. 79-91.
- Suny, R. G. (2019). The Pawn Of Great Powers: The East–West Competition For Caucasia. *Journal of Eurasian Studies*, (1), s. 10–25.
- Şihaliyev, E. ve Mustafayev, B. (2016). Armenia-Azerbaijan, Nagorno-Karabakh Conflict: Obstacles to Resolution and Analysis of Force Usage. *International Journal Of History*, 8(3), s. 135-150.
- Tavares, R. (2008). Understanding Regional Peace and Security: A Framework for Analysis. *Contemporary Politics*, 14(2), s. 107-127.
- Valiyev, A. (2018). U.S. Disengagement from the South Caucasus: The Throne is Never Vacant. *PONARS Eurasia Policy Memo*, (545).
- Valiyev, A. (2019). Azerbaijan Through the Prism of BRI: China's Mounting Interests and Influence in the Region. *PONARS Eurasia Policy Memo*, (621).
- Zabakhidze, M., Gabriadze, I., Beradze, R. ve Khishtovani, G. (2019). Connectivity, Trade and Financial Integration of the South Caucasus Via the Belt and Road Initiative (BRI). *Caucasus Analytical Digest*, (111), s. 3-9. Doi: 10.3929/ethz-b-000368298.